

УДК 930/253:929Фельдман

О. Ф. ПАВЛОВА*

**ТВОРЧИСТЬ ХУДОЖНИКА ВАЛЕНТИНА ФЕЛЬДМАНА
У ДОКУМЕНТАХ ЦДАМЛІМ УКРАЇНИ**

Огляд матеріалів архітектора Валентина Августовича Фельдмана, що зберігаються у фондах Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України.

Ключові слова: Фельдман; Калита; архітектура; акварель; виставка; архів; музей; фонди.

В. Фельдман, 1924 р.
ЦДАМЛІМ України, ф. 48, оп. 1, спр. 37.

Творча діяльність Валентина Фельдмана переважно пов'язана із Кримом і Києвом. У Севастополі й зараз туристи приходять до символічного знака – пам'ятника “Затопленим кораблям”, а в Києві митець виховав плеяду талановитих учнів-архітекторів, твори яких стали окрасою музеїв і гордістю міст України. До уваги мистецької громадськості пропонується огляд документів В.Фельдмана, що зберігаються у фондах Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України.

Архітектор, художник Валентин Августович Фельдман народився 4 (16) березня 1864 року в зрусифікованій німецькій родині повітового агронома в містечку Оранієнбаумі (нині Ломоносов) поблизу Санкт-Петербурга. Середню освіту здобув у школі при лютеранській кірхі Святої Анни. До речі, у різні часи там навчалися географ Микола Миклухо-Маклай і ювелір Карл Фаберже. У 1882–1889 роках Фельдман навчався на архітектурному відділенні Петербурзької академії мистецтв. Відвідував клас живопису у майстерні Ніла Гоголинського і Луїджі Премацці. Після закінчення академії проходив військову службу в Московському інженерному управлінні. Працював помічником архітектора Олександра Померанцева на будівництві Верхніх торговельних рядів на Красній площі у

* Павлова Олена Федорівна – головний науковий співробітник відділу використання інформації документів ЦДАМЛІМ України.

© О. Ф. Павлова, 2015

Москві (нині Головний універсальний магазин, ГУМ). З 1891 по 1910 рр. – головний архітектор Севастополя, з жовтня 1906 по 1 вересня 1910 працював у Харкові. З 1910 року на викладацькій роботі у Києві. Вільний час віддавав вивченню техніки акварельного живопису.

Серед відомих архітектурних проектів у Севастополі: палац Головного командира Чорноморського флоту і портів (1890–1893), Покровський собор (1895), Будинок панорами “Оборона Севастополя в 1854–1855” (1902–1904, зруйновано 1942, відбудовано 1954), пам’ятник “Затопленим кораблям” (1905, у співав. з інж. О. Енбергом, скульпт. А. Адамсоном). Він є автором акварелей “Татарський дворик” (1889), “Сірі камені біля Севастополя” (1907), “Українське село” (1916), “Зимовий пейзаж” (1925) та ін. Серед теоретичних праць, написаних художником, такі: “Свет и цвет” (1915), “Искусство акварельной живописи” (1924–1928, видано в 1967 р.). Ці наукові розвідки не втратили і до сьогодні своєї практичної цінності. Валентин Августович належав до Товариства російських акварелістів (1880–1918), Київських художників-акварелістів (1916–1918), Товариства художників-киян (1914–1919). Викладав в інститутах: Харківському технологічному (1905–1910), Київському політехнічному (1910–1922), Київському архітектурному (1922–1924), Київському художньому (1924–1928).

Фонд Валентина Августовича Фельдмана, який зберігається у ЦДАМЛМ України, складається із 55 одиниць зберігання і охоплює період з 1885 по 1965 роки. Документи були передані на державне зберігання у 1968–1969 рр. родичем, науковим співробітником Академії архітектури УРСР Георгієм Вікторовичем Калитою. З 1991 року, після науково-технічного опрацювання, документи фонду № 48 стали доступними для дослідників. Фонд складається із творчих матеріалів, документів до біографії, публікацій про нього, фотодокументів. Серед творчих робіт 1885–1924 рр. акварельні малюнки: “Автопортрет” /1916/, “Деревья в снегу”, “Каир”, “Краєвид з хатиною”, “Сільська вуличка”, “Москва”, “Сосни”, “Вечер”, “Одинокая могила”, “Село” та ін.; графічні твори за 1885–1925рр.: “Вечер”, “Одинокая могила”, “Горка на опушке леса”, “Дом на берегу в Бердичеве”, “Липы”, “Деревя над річкою” та ін.

Батьківський будинок В. Фельдмана
під Орієнбаумом. Папір, акв.
ЦДАМЛМ України, ф. 48, оп. 1,
спр. 5, арк. 1.

В. Фельдман. Вид на домок, 1912. Папір, акв.
ЦДАМЛІМ України, ф. 48, оп. 1, спр. 5, арк. 2.

В архіві зберігаються рукописи художника за 1924–1928 рр.: “Краткий курс линейной перспективы в применении к архитектуре”, “Теория теней и освещения в ортогональных проекциях в применении к архитектуре”, “Заметки по вопросам акварельной живописи”, “Влияние черных и цветных контуров на качество цвета”, “Промывание и вымывание красок в акварельной технике”, “Из практики старого акварелиста” та ін. Деякі з них увійшли до альбома “Искусство акварельной живописи”, виданого 1967 року. У справі № 14 також зібрано уривки конспектів з педагогічної роботи з вивчення акварелі, теорії тіней, архітектурних форм, накреслювальної геометрії, а саме: “Программа теории архитектурных форм на отд. Комун. Строительства”, 1924; “Временная программа по акварели на III курсе архит. факультета К.Х.И”, 1926; “Общая схема Пранговской системы преподавания” б/д, “Майстерня для праці з рисунку та акварелі архітектурного факультету Київського художнього інституту”, “К построению теней и полутонов на шаре, цилиндре и конусе”, креслення бокового фасаду Свято-Троїцького собору Топловського монастиря в Криму, 1918–1928 рр.

Матеріали до біографії представлені документами, виданими Імператорською Санкт-Петербурзькою академією мистецтв. Це копії атестату від 4 листопада 1887 “академист Императорской Академии художеств по архитектуре Валентин Фельдман во время пребывания в Академии прошел академически-научный курс”, копія диплома від

31 січня 1890 р., “что он удостоен звания классного художника 1-й степени”. В архіві зберігаються документи за 1906 р. про прийняття його на роботу до Харківського технологічного інституту “назначень штатным преподавателем...руководство архитектурным черчением в. 2-х группах 1 курса в. количестве 4 часов в. неделю сь вознаграждени-ем по 120 руб. За годовой чась, 480 руб ...руководство архитектурным черчением в. 1 группе 11 курса в количестве 2 часов...”¹.

Зберігаються також довідки про роботу в Київському політехнічному інституті (16 квітня 1914) та роботу інституту в евакуації у Ростові-на-Дону (3 лютого 1916). Документи “про те, що він працює в Київському художньому інституті з 15 січня 1926 р. до цього часу. В кол. Архітектурному інституті, що приєднався до художнього інституту, проф. Фельдман працював з 22 лютого 1919 р. до 12 жовтня 1921р.”² Трудовий список Валентина Августовича заповнений власноруч 30 березня 1928 р., де вказується день народження, національність – німець, закінчив училище св. Анни в Петербурзі, 1889 р. Академію художеств, професія – художник-архітектор. А далі мовою оригіналу:

“1890–1891. Отбывал воинскую повинность в Моск. Окр. Инжен. Управлении.

1891–92. Служил в службе пути Управления Лозово-Севастоп. ж. д. в Севастополе.

1893–95. Служил в Морском ведомстве по-постройкам для главн. Командира Черноморского флота в Севастополе. 1906 г. 8 окт. назначен штатным преподавателем Харьковского Технологич. института, где работал по 1 сент. 1910 года.

1912. Преподаю в Киевском Политехническом институте.

1912–1920 преподавал на Политехнических курсах о-ва Распрост. Технич. образования до 1920-го года, в Киеве.

1918–1923. Преподавал в Киевской строительной Профшколе.

1921–1923. Преподавал в Киевском Строительном техникуме.

С 22 февр. 1919 по 12 окт. 1921 Преподавал в Киевском Архитектурном институте.

1924 преподавал на Рабфаке КПИ.

С 15 янв. 1926г. преподаю в К.Худож. Институте.

1920–1921. Служил в К.Комгоссооре в отделе “Сельстрой”³.

У справі за № 22 зберігається витяг із протоколу від 30 квітня 1928 року засідання “Предметової комісії” Київського політехнічного інституту, на якому ухвалили видання праці В. А. Фельдмана “Теорія тіней”. Комісія вважала, що робота “являється дуже корисним вкладом в учбову літературу технічних ВИШів. Викладання ясне. Обсяг цілком відповідає завданням предмета в планах будівельних факультетів. Видання цього труда комісія вважає не тільки бажаним, але навіть необхідним. В сучасний мент подібних курсів у продажі немає...”.

Серед матеріалів до виставок творів художника – запрошення, каталоги, афіші, книги відгуків та ін., 1940–1965 рр.

Епістолярна спадщина за 1931–1939 роки складається із листування шанувальників творчості митця П. Колесникова, П. Черниша та інших невстановлених адресатів до дружини художника Ольги Яківни Іконникової, з приводу збереження спадщини художника (спр. 31, 32). На сторінках позовного від часу паперу каліграфічним почерком П. Черниш звертається до адресатки із вдячними словами за подарунок від свого вчителя: “Глубокоуважаемая Ольга Яковлевна! Вот уже прошло более двадцати дней как я получил переданную мне Вами акварель Валентина Августовича и до сих пор не мог поблагодарить Вас. Прошу извинить мне мою неаккуратность. За переданную акварель искренне благодарю. Она напомнила мне далекие годы моего детства, жизнь в селе и “липы, і хатки, і верби над ставом”. Много потускневших картин обновила она в моей памяти. Валентин Августович написал ее в 1917 году на заре новой великой эпохи; он как бы поспешил запечатлеть в своем пейзаже старую Украину ибо чувствовалось уже, что эта тихая, сонная Украина уходит в былое. Вдали рисовались пути Новой Украины озаряемые яркими молниями вспыхнувшей революции. Пройдут годы, покроется Украина сетью дорог, в гранит и бетон оденутся реки, стройными рядами станут липы и вербы, забудется сонный хаос прошлых лет. Но задумчивый взор всегда будут пленить красота и нега украинского полудня, воплощенная талантливым рукой Валентина Августовича в мягкие, теплые тона акварели. Для меня эта акварель всегда будет образцом работы и постоянным напоминанием о горячо любимом профессоре. За акварель, Ольга Яковлевна, очень и очень благодарен. Уважающий Вас П. Черныш. 26 квітня 1931 р. м. Київ”⁴. До архіву також було передано листи О. П. Єренка, О. М. Малашенка, Л. Овсянникова та інших невстановлених адресатів до Георгія Вікторовича Калити і Олександра Матвійовича Колесникова з приводу організації виставок творів художника і публікацій теоретичних праць (1933–1965). Цікавими для мистецтвознавців є підготовчі матеріали Георгія Калити для дослідження творчого шляху художника. Це переліки теоретичних праць, “Список акварелей В. А. Фельдмана”, експонованих на виставках у 1888–1918 рр., 1928 р., 1940 р., 1960 р., 1964 р. В окремій папці – запрошення на відкриття виставки у Києві, Севастополі, каталоги виставок і книги відгуків (1940, 1960), акти Київського державного музею українського мистецтва, Держбудівництва УРСР на тимчасову передачу творів для експонування в Музеї архітектури та будівництва при Академії архітектури УРСР (спр. 23). В архіві зберігаються вирізка із газети “Zeitung” за 1892 р. про відкриття XII акварельної виставки, передмова І. Грабовського до підручника В. Фельдмана “Теория теней” за 1924–1929 рр. (спр. 27, 30), спогади О. Вербицького

“Несколько слов о В. Фельдмане”, Г. Калити “Памяти большого мастера акварели”, статті Р. Галіна з нагоди відкриття виставки у Севастополі “Выставка мастера акварели”, В. Пукста “Майстер акварелі” та ін. (спр. 28, 29, 33), стенограма обговорення персональної виставки творів художника у Київському музеї російського мистецтва 14 грудня 1964 року (спр. 34).

Окрім таланту архітектора, аквареліста, педагога Фельдман був знаний і як фотограф. Відомо, що у 1907 р. він читав лекцію “Фотография как искусство” в Харківському товаристві фотографів. У фонді зберігаються фотокраєвиди ХІХ – поч. ХХ ст. міст Криму, центральної України, Італії, а також індивідуальні фото з рідними, архітекторами В. Козаком, О. Померанцевим, Д. Степановим, К. Шмідтом, Т. Ліандером, М. Козловським, Орловим, Поповим та ін. невстановленими особами, 1891–1924.

Художник Іван Селезньов у некролозі, вміщеному 28 липня 1928 року в газеті “Вечерний Киев”, писав: “Еще одна тяжкая утрата для искусства... Уходят от нас незаменимые люди... Специалист по архитектуре В. А. увлекся живописью и, главным образом, стал работать над изучением акварели. Он быстро выдвинулся своими блестящими произведениями на выставках картин, которые устраивались в Петербурге, Москве, Киеве и некоторых городах Западной Европы... Он был любимцем учащихся. Незадолго до смерти закончил два руководства по теории теней и перспективы, не успев издать их. Труды эти, крайне необходимые в ВУЗах получили достойную оценку и вскоре будут изданы. По теории живописи В. А. написал и издал книгу “Свет и цвет”, имевшую большой успех в среде художников”⁵.

Як відомо, рукопис Валентина Августовича “Заметки по акварельной живописи” у скороченому варіанті був надрукований у збірнику “Материалы архитектурного факультета Киевского инженерно-строительного факультета. Сборник № 6. 1939”. А 1960 року, після персональної виставки художника, працівниками проектної майстерні при Державному інституті з проектування “Київпроект” А. Троттом і І. Кацом підготовлено ротапринтне видання на основі лекцій художника, які були зібрані у приватних архівах. Як написано в передмові, приводом публікації стало зацікавлення акварельними малюнками: “Любители акварельной живописи были потрясены прекрасной техникой исполнения, замечательными цветовыми решениями, тонким вкусом художника... прекрасным глубоко аналитичным педагогом”⁶. У 1967 році видавництвом “Мистецтво” на основі цього видання у скороченому варіанті було видано “Искусство акварельной живописи В.А. Фельдмана” з передмовою архітектора П. Юрченка. На сьогодні творча спадщина Валентина Фельдмана зосереджена в музеях України і Росії, приватних галереях і колекціях, а ціна їх на світових мистецьких ринках

В. Фельдман. Мечеть.
Папір, ол.
ЦДАМЛІМ України, ф. 48, оп. 1,
спр. 8, арк. 1.

лише зростає. Колектив архі-
ву-музею дбає про твори укра-
їнських митців. Сподіваємося,
настане час для повноцінного
видання альбому майстра з
його теоретичними і живопис-
ними працями. Прочитаймо
враження відвідувачів від пе-
регляду виставки творів у пе-
редвоєнний, 1940-вий:

“Сильнее Фельдмана в
акварели я на Украине не ви-
дел. Считаю, что музей сдела-
ет не плохо если организует
его комнату для постоянного
изучения его техники и цвета.
Нашим молодым художникам
и архитекторам есть где на-
учиться мастерству акварели (и
даже не только акварели !!)
Художник Гор.”. Підпис нер-
розбірливий⁷.

“На выставке В. А. Фель-
дмана я увидел все, что до
сих пор мне удалось увидеть.
Вас...Куинджи, Левитан, Ве-

рещагин, Поленов, даже Серов не говоря уже о Семирадском. Вот истинный художник взявший самое ценное от них и применивши все это сквозь свою призму. Так мог поступить только настоящий удожник. Не подражать, а брать только нужное, самое драгоценное – и творить самому. Художн. С. Лев...” Підпис нерозбірливий⁸.

“Дуже корисне і приємне явище – виставка акварельних робіт Фельдмана. Вважаю, що творчість Фельдмана заслуговує не тільки на тимчасовий показ. Союзу архітекторів і Союзу художників потрібно подбати, щоб дану виставку перетворити в постійну галерею, і я вважаю, що Київ не зробить помилки. А коли її назвати “галереєю акварельного мистецтва” і додати до неї кращі роботи В.С. Кричевського, Шовкуненка, Світлицького та ін...Д. Криворучко, 18 травня 1940”⁹.

Мистецтвознавець Ганна Олексіївна Бегічева, особовий фонд якої також зберігається в архіві-музеї, записала: “Это искусство радует. Тут была моя мать 65 лет селянка. Первый раз в жизни посетила музей – “Жити треба коли є така краса на світі – а я й не знала, що люди чародії. Травень, 1940”¹⁰.

А ось читаємо відгук від перегляду персональної виставки художника у 1964 році: “С большим чувством признательности уходишь с выставки работ Фельдмана. Незаслуженный упадок внимания к акварельному рисунку со стороны современных художников, надо полагать сменится желанием продолжить традиции знаменитого мастера акварельной живописи В. А. Фельдмана. Нельзя не поблагодарить организаторов и устроителей выставки, но это только первый шаг к популяризации акварелей Ф. Необходимо издать его репродукции в виде альбома в Лейпциге.... Проф. Витте, 1964 р.”¹¹.

Валентин Августович Фельдман виховав плеяду архітекторів, серед яких В. Заболотний, П. Юрченко, М. Грицай, В. Костирко, Я. Штейнберг та ін. 14 грудня 1964 року в Київському національному музеї російського мистецтва на відкритті персональної виставки художника були присутні Микола Грицай, Ганна Миронович і Петро Юрченко. Вони згадували: “В. А. Фельдман был человеком особого покроя. Таких людей сейчас нет. Это был русский интеллигент конца XIX века, человек исключительно высокой культуры, выдержки, глубоко уважающий чужое мнение... он был самый настоящий экспериментатор-исследователь... В. А. Фельдман оставил большое наследство. Нужно издать его и это будет самым лучшим памятником этому замечательному человеку и большому художнику”¹².

Пам'ятник Затопленим кораблям
у Севастополі.
НДБ ЦДАМЛМ України.

¹ ЦДАМЛМ України, ф. 48, спр. 21, арк. 1.

² Там само, арк. 4.

³ Там само, ф. 48, оп. 1, спр. 20.

⁴ Там само, ф. 48, оп. 1, спр. 31, арк. 1–2.

⁵ Там само, ф. 48, оп. 1, спр. 36.

⁶ Там само, ф. 48, оп. 1, спр. 16, арк. 1.

- ⁷ Там само, ф. 48, спр. 23, арк. 73.
⁸ Там само, ф. 48, спр. 23, арк. 73 зв.
⁹ Там само, ф. 48, спр. 23, арк. 79.
¹⁰ Там само, ф. 48, спр. 23, арк. 75.
¹¹ Там само, ф. 48, спр. 23, арк. 112, 113.
¹² Там само, ф. 48, спр. 34, арк. 13, 14, 15.

Обзор материалов архитектора Валентина Августовича Фельдмана, хранящихся в фондах Центрального государственного архива-музея литературы и искусства Украины.

Ключевые слова: Фельдман; Калита; архитектура; акварель; выставка; архив; музей; фонды.

The author gives the review of documents of the architect Valentyn Augustovych Feldman that stored in the collections of the Central State Museum-Archives of the Literature and Arts of Ukraine.

Key words: Feldman; Kalyta; the architect; the watercolor; the exposition; the archives; the museum; the collections.